

УДК 327.7:061.1ЄС

Толстов С. В., Якушик В. М.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОЛІТИКИ ЄС У СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ РЕГІОНІ

У статті визначено особливості та перспективи політики ЄС у регіоні Східної Європи. Розглянуто основні віхи та етапи становлення східного вектора Європейської політики сусідства, формалізованого у вигляді ініціативи «Східне партнерство». Проаналізовано процеси становлення та реалізації східноєвропейської політики ЄС.

Ключові слова: Європейський Союз, Європейська політика сусідства, Східне партнерство, інтеграція, асоціація, диференціація.

Постановка проблеми

Як суб'єкт міжнародних відносин та учасник процесів багаторівневої взаємодії ЄС відіграє роль головного центру тяжіння в європейському просторі. У політиці ЄС щодо країн Східної Європи та прилеглих географічних регіонів доцільно враховувати чинники, які безпосередньо чи опосередковано впливають на позиціонування європейського інтеграційного угруповання. Унаслідок погіршення глобальної економічної кон'юнктури в останні роки увага європейських політичних та ділових кіл зосереджувалася переважно на внутрішніх проблемах економічного, фінансового та інституціонального характеру. Це вочевидь вплинуло на зміст і тональність дискусій з приводу перспектив глобальної ролі ЄС та шляхів реалізації його функцій як самостійного центру сили. Враховуючи, що в середньотерміновій перспективі саме врегулювання внутрішніх проблем та відновлення економічної стабільності в межах єврозони перебуватимуть у центрі уваги практичної політики, такі питання, як соціально-економічна консолідація ширшого європейського простору в межах європейського інтеграційного проекту та окреслення потенційних меж розширення ЄС, набули відносно другорядного, підпорядкованого значення. На

політику ЄС щодо країн Східної Європи та певною мірою Центральної Азії переважно впливатимуть ефективність та наслідки внутрішніх рішень щодо уточнення структури інтеграційного об'єднання та реформування фінансової сфери, а також загальний стан відносин між глобальними політичними та економічними акторами, насамперед США, Китаєм, Росією та країнами БРІКС загалом.

Аналіз останніх публікацій

Різні аспекти становлення та еволюції східноєвропейської політики ЄС розглядаються в працях багатьох сучасних дослідників. Європейські дослідники приділяють суттєву увагу формуванню засад політики сусідства та засобам впливу ЄС на розвиток країн у довколишньому політико-географічному середовищі. У західних дослідженнях вказаної проблеми переважають соціально-економічний, політико-кон'юнктурний та нормативно-аксіологічний підходи. Становлення спільного підходу країн та керівних наднаціональних інституцій ЄС до зовнішніх форм управління відносно країн європейської периферії та інших регіонів розглядається багатьма авторами в контексті спроможності інтеграційного об'єднання здійснювати

нормативно-політичний вплив у зовнішньому просторі.

У теоретичному аспекті політика розширення ЄС (зокрема залучення країн-сусідів до зони зовнішнього нормативного контролю) найчастіше позначається як «політика європеїзації», яка спочатку випробовувалася у відносинах з державами, що мали статус кандидатів на членство в ЄС, а згодом була використана як ширша модель у відносинах з країнами-сусідами. Такий підхід відображено в працях Е. Геддеса, М. Емерсона, С. Каррери, С. Лавене, Ж. Монара, Ф. Шиммельфенніга. Як зазначає швейцарський дослідник С. Лавене, розроблена в структурах ЄС концепція зовнішнього управління прагне охопити правилами ЄС якомога ширшу сферу поза межами кордонів Союзу. З цієї метою можуть застосуватися різні інституціональні режими, які передбачають поширення зовнішнього управління [1, р. 808–809]. У прикладних аналітичних розробках сучасних європейських авторів політика сусідства ЄС, зокрема заходи та ініціативи, які стосуються країн Східної Європи, подекуди піддаються критичному аналізу з огляду на недостатність запропонованих інструментів та незадовільні результати [2].

В українській науковій літературі окремі аспекти проблеми дослідження висвітлювалися в працях О. Врадія, В. Копійки, Є. Кіш, В. Манжолі, В. Мартинюка, Є. Тихомірової та інших авторів.

Мета статті полягає в дослідженні становлення східноєвропейської політики ЄС у контексті розвитку відносин між Україною та ЄС.

Основні результати дослідження

В установчих договорах Європейських співтовариств від самого початку була передбачена можливість подальшого розширення. Про це, зокрема, йшлося в Римському договорі 1957 р. про створення Європейського Економічного Співтовариства та всіх його подальших варіантах, аж до останньої редакції, затвердженої Лісабонським договором 2007 р. За часів біполярної системи (1946/1947–1991 рр.) простір розширення обмежувався відносно гомогенними в політичному розумінні країнами Західної Європи, які після завершення Другої світової війни почали розбудову спільних інституцій безпекового, політичного та економічного характеру. Зміна політичних режимів у більшості держав Центральної та Східної Європи на межі 1990-х років та розпад СРСР істотно підвищили роль західноєвропейського інтеграційного центру, відкривши

можливість для його розширення на схід континенту. Розвиток ЄС принаймні до 2004 р. відносно послідовно, хоча й з певними відступами, відповідав критеріям об'єднання співмірних за рівнем розвитку країн Західної та Південної Європи шляхом створення більш-менш гомогенного економічного, політичного та соціокультурного простору. Однак подальші фази розширення ЄС (у 2004 та 2007 рр.) позначилися на суттєвому скороченні середніх показників ВВП на душу населення.

П'ята фаза розширення ЄС (2004 та 2007 рр.) офіційно тлумачилася як виконання історичної місії мирної інтеграції континенту шляхом поширення зони стабільності та процвітання на нових членів. В «Афінській декларації» про приєднання до ЄС 10 нових членів від 16 квітня 2003 р. було зазначено, що розширення віддзеркалює «спільну рішучість покласти край століттям конфліктів та подолати роз'єднання континенту. Такий Союз втілює наше прагнення до нового майбутнього, побудованого на співробітництві, повазі до багатоманітності та взаєморозумінні» [3]. Після приєднання Румунії та Болгарії (2007 р.) населення спільноти станом на 2010 р. сягнуло позначки в 500 млн осіб. Проте показник ВВП на душу населення в цих країнах становив лише 33 % від середньоєвропейського рівня в порівнянні з 50 % у Польщі. Загалом вступ 12 нових країн збільшив територію ЄС на 34 %, чисельність населення – на 28 %, а ВВП – менше ніж на 5 % (показник, співмірний із внеском Нідерландів). Хорватія, вступ якої до ЄС відбувся 2013 р., вважалася останньою з країн, що увійшли до фази розширення за формулою «10 + 2 + 1».

Остаточо ухвалене 2002 р. рішення про п'яту хвилю розширення було зумовлено переважно політичними міркуваннями. Вважалося, що застосування структурних фондів, програм адаптації та вирівнювання розвитку дасть змогу успішно модернізувати економіки та ринки нових членів, а посилення ролі ЄС у міжнародному розподілі праці та капіталів надасть новим членам змогу прискорити темпи зростання. Однак ці очікування виправдалися лише частково. За показниками ВВП на душу населення (2011 р.) відставання країн Центральної Європи дещо скоротилося. За оцінками агентства Eurostat, у 2011 р. у різних країнах ЄС-27 показники ВВП на душу населення (за паритетом купівельної спроможності, PPS) коливалися від 45 % до 274 % від середнього рівня. Показник ВВП на душу населення в країнах-членах єврозони становив 108 % від середнього по ЄС, який

приймається за 100 %. У Люксембурзі був зафіксований найвищий показник у 274 %, який більше ніж у 2,5 рази перевищує середнє значення. Найнижчі показники зафіксовані в Болгарії (45 %), Румунії (50 %), Естонії, Польщі, Угорщині, Литві та Латвії (60–70 % від середнього рівня) [4]. Загалом 5 країн-лідерів з найбільшим обсягом ВВП (Німеччина, Франція, Великобританія, Італія та Іспанія) забезпечують понад 70 % сукупного ВВП ЄС, а 10 країн з найменшим ВВП – лише 3 %.

Наприкінці 2000-х років стало очевидним, що розрахунки на швидке подолання нерівномірності розвитку в межах ЄС не мали об'єктивних підстав. Ці обставини змусили керівні кола ЄС шукати інших засобів внутрішнього регулювання та застосування нових механізмів управління в економічній та фінансовій сферах.

У ході дискусії довкола методологічних критеріїв розширення ЄС провідні європейські політики наголошували, що в разі, якщо розширення не стане каталізатором поглиблення інтеграційного процесу, зокрема щодо посилення керованості та зміцнення управлінських функцій європейських інституцій, порушення балансу між розширенням і посиленням ефективності інститутів може призвести до загострення диспропорцій, які, своєю чергою, спричинять втрату контролю та серйозну управлінську кризу інтеграційного угруповання як масштабного політико-економічного проекту [5]. Ці прогнози сприяли згасанню дебатів про подальші перспективи та фази розширення, хіба що за винятком раніше обіцяного членства для республік колишньої Югославії.

Назагал внутрішні чинники, які обмежують подальше розширення ЄС, пов'язані як з браком ресурсів, потрібних для вирівнювання стану економічно відсталих регіонів, так і з неоднорідністю політики, яку проводять окремі країни. Зроблені висновки спонукали до уточнення концептуальних підходів до країн, розташованих у прилеглих географічних просторах розширеного Союзу. Наслідком цих пошуків стала апробація специфічних методів та інструментів впливу, які не передбачали надання сусіднім країнам перспективи членства й відтак не вимагали надмірних фінансових ресурсів та управлінських зусиль.

До певного часу європейські політики та експерти уникали чітких формулювань щодо майбутньої конфігурації відносин ЄС з державами європейської частини колишнього СРСР, включаючи Україну, Білорусь і Молдову, роблячи наголос на необхідності становлення демократичної

політичної системи та реформування економіки. Стосовно Росії переважала думка, що за своїми розмірами і характером проблем ця країна за будь-яких умов не зможе стати частиною ЄС, що не відкидає необхідності розвитку співробітництва в різних сферах. З приводу визначення кордонів «об'єднаної Європи» Р. Проді (президент Європейської Комісії 1999–2004 рр.) у своїх заявах та інтерв'ю наголошував, що зі вступом до ЄС 10 нових членів процес розширення в основному завершився, та переконував у відсутності перспективи членства України, Молдови та Білорусі.

Напередодні п'ятої фази розширення ЄС відбулася часткова реформа союзних органів управління. Мета вдосконалення інституційної структури ЄС полягала в спробі уникнути ситуації, за якої країни, що забезпечують менше ніж 5 % сукупного ВВП, могли отримати в Раді ЄС більше ніж 31 % голосів.

Поправки до установчих договорів, схвалені на саміті в Ніцці (грудень 2001 р.), передбачали розширення сфери застосування кваліфікованої більшості при голосуванні в керівних органах ЄС.

У ході підготовки п'ятої фази розширення ЄС у квітні 2002 р. на засіданні Ради ЄС із загальних питань і зовнішніх зв'язків була схвалена ініціатива Верховного представника ЄС з питань зовнішньої політики та безпеки Х. Солани про підготовку урядами держав-членів конкретних пропозицій щодо спільної політики ЄС щодо країн-сусідів, включаючи східноєвропейські. У відносинах з Україною, Білоруссю та Молдовою пропонувалося втілювати «індивідуальний підхід», який збігався з попередньою практикою ухвалення спільних стратегій щодо окремих країн у рамках Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗПБ). На вимогу урядів окремих країн ЄС щодо «східного виміру» СЗПБ 11 березня 2003 р. було затверджено Повідомлення Європейської Комісії, адресоване Європейській Раді та Європарламенту під назвою «Ширша Європа – сусідство: новий формат для відносин з нашими східними та південними сусідами» [6].

Згодом, у травні 2004 р., Європейська Комісія оприлюднила чергове Повідомлення «Європейська політика сусідства: Стратегічний документ», в якому визначалися загальні цілі спільної політики ЄС щодо країн-сусідів. Пріоритетні питання та перспективи відносин передбачалося зафіксувати в окремих Планах дій, індивідуально узгоджених з кожною з країн-сусідів. Планам дій пропонувалося надати роль ключових політичних документів у стосунках між ЄС

і країнами-партнерами, однак без надання їм статусу міжнародних угод [7].

У «Стратегічному документі» було конкретизовано зміст та специфіку Європейської політики сусідства (ЄПС) як нового напрямку спільної зовнішньої діяльності ЄС. Європейська Комісія окремо застерігала, що «інструмент зміцнення відносин між ЄС і країнами-партнерами» має функціонувати автономно від можливостей, наданих європейським країнам відповідно до статті 49 Договору про Європейський Союз, тобто не передбачає перспективи членства. Водночас ЄПС має «не допустити появи нових розподільчих ліній між розширеним ЄС і його сусідами та надавати їм можливість залучатися до різних форм діяльності ЄС на підставі розширення співробітництва в галузі політики, безпеки, економіки та культури» [7, р. 1–2].

«Стратегічний документ» включав такі змістовні положення:

– ЄПС пропонувалося надати «проміжний статус», який зміг би поєднати інструменти СЗПБ та регіональної інтеграції;

– реалізація СЗПБ мала здійснюватися у формі активізації політичного співробітництва та залучення країн-партнерів до підтримки виконання зовнішніх цілей ЄС (відсіч спільним загрозам, покладання на партнерів-сусідів зобов'язань стосовно боротьби з тероризмом, розповсюдженням зброї масового враження, дотримання норм міжнародного права та сприяння розв'язанню конфліктів);

– передбачався розвиток різних форм прикордонного співробітництва за участі місцевих і регіональних структур влади, а також неурядових структур з метою використати розширення ЄС для забезпечення користі прикордонним районам країн-членів та досягнення практичних вигод від Євро-Середземноморського партнерства (об'єднання інфраструктур, формування мереж, зокрема в галузі енергетики, встановлення стратегічного енергетичного партнерства з сусідами, розвиток нових форм співпраці та регіональної інтеграції, зокрема у сфері торгівлі);

– проміжний характер ЄПС мав забезпечуватися шляхом створення єдиного нового регламенту для управління інструментом сусідства з метою фінансування заходів як усередині Союзу, так і за його межами [7, р. 2, 8, 9, 13].

Визначення засад ЄПС щодо країн Східної Європи викликало певні труднощі через їхню безсумнівну географічну приналежність до Європейського континенту. Конкретні міркування про їхній майбутній статус та характер відносин з ЄС були окреслені у спільному листі

К. Паттена (єврокомісара з питань зовнішньої політики) та Х. Солани (Верховного представника з питань зовнішньої політики та безпеки) «Ширша Європа» (08.08.2002 р.) [8] та згодом розвинуті в заявах і промовах Р. Проді.

У спільному листі К. Паттена та Х. Солани підтверджувалася необхідність сформулювати єдине загальне бачення відносин зі східними сусідами, без заперечення можливості створення з ними в майбутньому певних «спільних інститутів». Питання про перспективу членства східних сусідів було навмисно залишено без відповіді. Разом з тим К. Паттен і Х. Солана висловили тверде переконання, що «стратегія розширення не може тривати довічно». Для країн Східної Європи пропонувалося обґрунтувати проміжний статус, який мав відрізнити їх від групи західно-балканських країн, для яких повна інтеграція становить ясну мету, і країн Середземномор'я, для яких перспектива членства повністю виключена.

Р. Проді конкретизував ці положення, запропонувавши розвиток відносин зі східними сусідами на базі принципів, близьких до умов Європейської економічної зони, в рамках якої будувалися відносини між ЄС та країнами ЄАВТ (Швейцарія, Норвегія, Ісландія, Ліхтенштейн). На відміну від середземноморських держав Арабського Сходу, для європейських країн СНД була запропонована формула «все, крім інституцій», покликана стимулювати внутрішні реформи і «проєвропейську» зовнішньополітичну орієнтацію. За підсумками Сьомого засідання Ради з питань співробітництва Україна-ЄС (Брюссель, 18 травня 2004 р.) Р. Проді наполягав на тому, що перспектив розширення ЄС у найближчий час не існує, але «є перспективи», що Україна буде розділяти з нами «все, крім участі в інституціях ЄС» [9, с. 9]. Подібна розмита інтеграційна «прив'язка» знайшла відображення і в низці резолюцій Європейського парламенту, що стосувалися України.

Представники українських владних структур намагалися оспорювати твердження європейських функціонерів про відсутність перспектив подальшого розширення ЄС та формальну тождність статусу країн Східної Європи та Середземномор'я в межах ЄПС. Водночас уряди Польщі та Швеції, зацікавлені в розвитку «східного виміру» ЄПС, у 2008 р. висунули ініціативу «Східне партнерство». У польських політичних колах організаційне оформлення ЄПС розглядалося як спосіб активізації ролі Варшави у формуванні СЗПБ. МЗС Польщі пропонував визначити окрему перспективу у відносинах ЄС з Україною і Білоруссю, яка за змістовним наповненням мала не поступатися контенту

відносин з Росією. Польща наполягала не обмежувати зовнішньополітичні пріоритети на Сході Європи «російським вектором» й не ставити стосунки з іншими країнами регіону в залежність від відносин з Москвою, попри важливість відносин у сфері енергетики та переговорів про «широкий» (загальноєвропейський) економічний простір. Висловлювалися заперечення проти застосування до всіх країн-сусідів ЄС уніфікованого підходу. Натомість польські урядовці та дипломати вважали визнання потенційної можливості членства для України, Молдови та Білорусі найбільш ефективним стимулом прискорення їх адаптації до нормативної бази та політичних критеріїв ЄС [10].

У другій половині 2000-х років польські уряди акцентували увагу на декількох завданнях і пріоритетах, включаючи:

- послаблення політичного впливу Росії в Східній Європі, підтримку амбіцій політичних кіл України, Молдови і Грузії щодо вступу цих країн до НАТО і ЄС;

- згорання впливу РФ у Центральній Азії, диверсифікацію поставок каспійських енергоносіїв на європейський ринок в обхід Росії;

- розширення ринків збуту для польських товарів, підтримку польських інвестицій та залучення робочої сили.

У Варшаві критикували пріоритетний розподіл видатків бюджету ЄПС на користь країн Середземномор'я, на які припадало 70 % від загального обсягу фінансування.

Загальна мета ЄПС полягала у сприянні зміцненню безпеки і стабільності східних кордонів ЄС шляхом стимулювання політичних та економічних реформ у прилеглих країнах. У базових документах ЄПС було окреслено три головних цільових напрями, що передбачають створення «потрійного кільця безпеки». Їхній зміст полягає в забезпеченні стійкого буфера від напливу мігрантів (система угод про реадмісію, ратифікація країнами-сусідами конвенцій про статус біженців, впровадження законодавства про притулок, відкриття таборів для нелегальних мігрантів), розширенні зони економічної стабільності та співпраці в питаннях протидії тероризму і організованій злочинності [7, р. 6–10].

Позиція окремих держав ЄС істотно впливала на формування відносин між Брюсселем та країнами Східної Європи. Домінуюча роль у цьому належить Німеччині та іншим країнам великої європейської «четвірки» (Німеччина, Франція, Великобританія, Італія). Водночас у регіональному контексті мали місце різні комбінації інтересів країн Центральної Європи, які

виявляли особливе бачення ситуації на Сході. Особливості підходів та інтересів окремих держав ЄС знайшли втілення в різних форматах взаємодії та регіональних ініціативах, що уособлювали специфічне ставлення до «східного виміру» ЄПС/СЗПБ та проблем пострадянського простору. Серед них можна виокремити декілька ініціативних груп та ситуативних об'єднань:

- польсько-шведську ініціативну групу (за відносно непослідовної підтримки з боку Великобританії), яка запропонувала інституційне виокремлення «східного виміру» ЄПС;

- Вишеградську четвірку (Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина), яка ініціювала проведення нарад у форматі «4 + 1» за участі України;

- Веймарський трикутник у складі Німеччини, Франції та Польщі, який запрошував представників Росії та України на окремі зустрічі на рівні міністрів закордонних справ.

Слід також згадати деякі інші формати багатосторонньої взаємодії, зокрема перетворення угруповання ГУАМ на Організацію за демократію та економічний розвиток (ОДЕР – ГУАМ) за неформальної участі Польщі та Литви й за підтримки США та Японії (2005 р.). У 2007–2008 рр. за часів президентства В. Ющенка була презентована польсько-українська ініціатива «Каспійсько-Чорноморсько-Балтійського енергетичного простору» за участі України, Польщі, Литви, Грузії й Азербайджану, відкрита для приєднання інших учасників.

Розбіжності в інтересах окремих держав ЄС, поряд зі складністю процедур узгодження спільної лінії з багатьох питань, зумовлювали низьку ефективність спільної зовнішньої політики, що, безумовно, позначалося на її східному напрямі. За лісабонською редакцією Договору про Європейський Союз прерогатива ухвалення рішень у сфері зовнішньої політики і політики безпеки належить до спільних функцій ЄС та держав-членів. Керівні установи ЄС можуть визначати напрями діяльності та виходити з певними ініціативами, планами заходів та проектами програм, однак кінцеві рішення ухвалюються в Раді ЄС, тобто представниками урядів країн-членів.

У питаннях зовнішньої політики та її східноєвропейського виміру всередині ЄС простежувалися розбіжності в баченні перспектив енергодіалогу з Росією, включаючи проекти альтернативного енергопостачання до Європи. У 2007–2008 рр. жодна з країн-лідерів ЄС не надала підтримки «Балто-Чорноморсько-Каспійській» енергетичній ініціативі Президента В. Ющенка, розвиток проекту Євро-Азійського нафтотранспортного коридору на основі використання нафтопроводу

Одеса – Броди було заблоковано. Поряд із цим за безпосередньої підтримки урядових кіл Німеччини та участі європейських банків було здійснено будівництво двох гілок газопроводу «Північний потік».

Після декількох років полеміки й дискусій «східний вимір» ЄПС набув своїх теперішніх обрисів у вигляді «Східного партнерства». Ця ініціатива передбачала виокремлення східного напрямку СЗПБ та відображала «втому» європейських функціонерів від наслідків п'ятої хвилі розширення, насамперед труднощів і проблем, пов'язаних з повільними темпами адаптації Румунії та Болгарії.

Спершу 26 травня 2008 р. на засіданні Ради міністрів закордонних справ країн ЄС у Брюсселі польсько-шведська ініціатива дістала підтримку в неформальному документі (non-paper), який враховував відсутність перспективи членства пострадянських держав Східної Європи в ЄС в осяжному майбутньому. Взамін цього як альтернатива підготовки до вступу країнам регіону була запропонована «прив'язка» у формі часткової та специфічної інституціоналізації європейського вибору, яка передбачала прискорення політичної асоціації та економічної інтеграції.

У документах ЄС «Східне партнерство» (СхП) тлумачиться як «спільна політична ініціатива». У структурному аспекті «Східне партнерство» передбачало створення «регіонального форуму співробітництва» 27 держав ЄС з п'ятьма східними сусідами (Україною, Молдовою, Грузією, Азербайджаном, Вірменією). Білорусь була формально включена до складу учасників програми, проте через накладені на Мінськ обмеження та санкції участь Білорусі була обумовлена заходами на технічному та експертному рівні. Російське керівництво відкинуло пропозицію про участь у партнерстві під приводом його невідповідності існуючим формам двостороннього діалогу між ЄС та Росією.

У довгостроковій перспективі (15–20 років) «Східне партнерство» спочатку пропонувалося розглядати як різношвидкісний простір, учасники якого не зможуть отримати статус членів ЄС та доступ до інструментів допомоги, аналогічних тим, які були надані країнам п'ятої хвилі розширення. Водночас ініціатори програми СхП декларували готовність сприяти проведенню в країнах-партнерах внутрішніх реформ, успіх яких формально не виключав можливості членства в невизначеному майбутньому. За мовчазною згодою пропонувалося вважати, як це передбачено в установчих договорах ЄС, що в разі, якщо на якомусь етапі політичні кола ЄС дійдуть

консенсусу про можливість продовжити процес розширення, питання про членство країн-партнерів може бути поставлено в індивідуальному порядку, якщо їхні економіки та політичні системи будуть достатньою мірою адаптовані до правил і нормативів ЄС. Зовнішньополітична орієнтація східноєвропейських партнерів теж мала перебувати під контролем відповідних європейських структур (Європейської служби зовнішніх дій та Європейської Комісії) з переважним залученням до цього процесу країн, найбільш зацікавлених у розвитку «східного виміру». З цієї точки зору ініціатива «Східне партнерство» мала перспективний і певною мірою стратегічний характер. Окрім загального поділу на східний та південний вектори, політика сусідства поступово доповнювалася іншими ініціативами та програмами, пов'язаними з енергетичною політикою, транспортними проектами та інтересами міжнародної безпеки.

Саміт ЄС у Брюсселі 20 червня 2008 р. прийняв рішення про диференційований підхід до східноєвропейських партнерів. Відносини цих країн з ЄС передбачалося будувати на індивідуальній основі з урахуванням успішності адаптації й темпів реформ. Проект не передбачав створення субрегіонального багатостороннього простору на кшталт Центральноєвропейської та Балтійської зон вільної торгівлі, які свого часу відігравали роль «підготовчих клубів» напередодні вступу країн-учасниць цих об'єднань до ЄС. Головну роль у відносинах зі східними партнерами мав відігравати фактор нормативної інтеграції, який в офіційних документах згадувався як «нормативна конвергенція».

На установчому саміті з ініціативи «Східне партнерство» (Прага, 07.05.2009 р.) була прийнята Спільна декларація, що окреслила її ключові принципи та цілі [11]. Визначалися зобов'язання всіх учасників щодо дотримання фундаментальних цінностей (демократія, верховенство закону, повага до прав людини і фундаментальних свобод), відданість принципам міжнародного права, ринкової економіки, сталого розвитку та належного врядування. Головною метою було позначено створення умов для зміцнення політичної асоціації та майбутньої економічної інтеграції між ЄС та «східноєвропейськими країнами-учасницями» програми. З боку ЄС гарантувалося надання допомоги для розбудови в країнах-учасницях суспільних інститутів західного типу, адаптації їхніх економік до умов ринків ЄС шляхом поглиблення вільної торгівлі та кроків з метою повної лібералізації візового режиму. Чітко наголошувалося на необхідності

якнайшвидшого мирного врегулювання заморожених конфліктів на території Азербайджану, Молдови та Грузії.

У заяві було окреслено попередній регламент круглих столів і зустрічей на вищому рівні (саміти лідерів країн-членів «Східного партнерства» та ЄС – раз на два роки, наради міністрів закордонних справ – щорічно), започаткування Парламентської асамблеї ЄС-Східні сусіди (EURO-NEST PA) за участі національних парламентів 6 країн Східної Європи та Форуму громадянського суспільства «Східного партнерства». У процесі діалогу передбачалося розробити платформу «багатостороннього виміру», що мав надати можливості для співробітництва між самими країнами-партнерами [11].

У Москві створення «Східного партнерства» було сприйнято вочевидь негативно. За підсумками саміту Росія-ЄС (22.05.2009 р.) тодішній президент РФ Д. Медведєв констатував, що європейським лідерам не вдалося переконати Росію у вигодах проекту. Хоча «всіляке партнерство краще від конфлікту, ... нас бентежить, що з боку деяких держав помітні спроби використати цю структуру як партнерство проти Росії» [12].

З часу проголошення польсько-шведської ініціативи ЄПС та «Східне партнерство» зазнали суттєвих змін. Цьому сприяла низка обставин та поточних подій, які зумовили корекцію «механізму сусідства». По-перше, події «арабської весни» (2011 р.) змістили баланс уваги в зовнішній політиці ЄС та зумовили черговий перерозподіл фінансування в бік країн Середземномор'я. По-друге, у відносинах Брюсселя зі східноєвропейськими країнами-партнерами виникли нові суперечності та політичні розбіжності, пов'язані з ситуацією в Білорусі та Україні. По-третє, суттєві розбіжності виявилися в плані вибору методів реалізації політики на східноєвропейському напрямку. З точки зору польського керівництва, найбільшу небезпеку становила перспектива приєднання України до Митного союзу РФ, Білорусі та Казахстану. Натомість уряд Німеччини зосереджував основну увагу на тюремному ув'язненні Ю. Тимошенко.

Навесні 2011 р. єврокомісар з питань розширення та ЄПС Ш. Фюле і Верховний представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки К. Ештон ініціювали реформу ЄПС. За словами Ш. Фюле, характер змін був зумовлений врахуванням політичних процесів в арабському світі та країнах Східної Європи і бажанням «вивести відносини з нашими найближчими партнерами на передній план зовнішньої політики ЄС» [13]. В ухвалених невдовзі документах Європейська

Комісія змістила акценти в бік підтримки демократичних процесів і посилення відповідних процедур контролю. Це стосувалося і регіонально спрямованих рекомендацій «Партнерство заради демократії та спільного добробуту з південним Середземномор'ям» (березень 2011 р.) [14], і більш загального за змістом Повідомлення про реформу ЄПС «Нова відповідь на зміни у країнах-сусідах» (травень 2011 р.) [15], що містило чіткий акцент на демократизації політичних систем країн-сусідів. Стосовно Східної Європи основна мета полягала в консолідації процесів демократичних змін та забезпеченні за допомогою Угод про асоціацію з країнами регіону «безпрецедентно високого рівня конвергенції з правом ЄС» [15, р. 13].

В організаційному плані зміцнення політичних та економічних зв'язків між ЄС та країнами «Східного партнерства» передбачало три етапи, кожному з яких мав відповідати певний тип угод:

- З кожною країною «Східного партнерства» пропонувалося укласти два взаємодоповнюючих документи – Угоду про асоціацію, що окреслює політичні аспекти, і Глибоку і всебічну угоду про вільну торгівлю (DCFTA), що визначає економічні умови.

- Пропонувалися підготовка та підписання угод про спрощення візового режиму та реадмісію, які мають регулювати пересування людей між ЄС та країнами-партнерами.

- Були передбачені розвиток секторального співробітництва, активізація неформального діалогу, залучення до інституцій ЄС та приєднання країн «Східного партнерства» до програми та порядку денного ЄС.

Досягнення цих цілей пропонувалося супроводити активним використанням методів горизонтального впливу на суспільства східноєвропейських держав, громадяни яких висловлюють прагнення до демократії, гідності, соціального розвитку та справедливого розподілу добробуту [16, р. 3–4].

Нова редакція ЄПС визначила чотири структурно-функціональні особливості: диференціацію (тим, хто діє більш успішно, надається більш суттєва допомога за формулою «more for more»); партнерство з людьми (підтримку структур громадянського суспільства); всебічне охоплення (розширення спектру взаємодії на проблеми енергетичної безпеки, кліматичних змін, боротьби проти міжнародного тероризму, нерозповсюдження ядерної зброї, врегулювання довготривалих конфліктів); підживлення (вдосконалення та координацію методів загального політичного управління, збільшення фінансування) [17].

Окрім заохочувальних, передбачалися й блокуючі механізми та засоби примусу. Як наголошував Ш. Фюле, ЄС зважуватиме «можливість переоцінки і навіть скорочення фінансування тих країн, в яких реформи не здійснювалися» [18]. У затвердженій 24 травня 2012 р. постанові Європейського парламенту доступ до кредитів і грантів ЄС у рамках макрофінансової допомоги країнам ЄПС, зокрема «Східного партнерства», був поставлений у пряму залежність від стану демократичних інститутів, прав людини, прозорості та боротьби з корупцією. Ця вимога була закріплена у формі поправки до фінансового плану Європейської Комісії і набула обов'язкового характеру [19].

У сучасному вигляді «Східне партнерство» передбачає двостороннє співробітництво ЄС з державами-партнерами та певні елементи багатосторонньої взаємодії.

Двосторонній вимір спрямований на підтримку політичних та соціально-економічних реформ у країнах-партнерах, зокрема на сприяння політичній асоціації та подальшій економічній інтеграції з ЄС; посилення секторального співробітництва; заохочення мобільності громадян і впровадження «безвізового режиму» як довгострокової мети. Програми двостороннього співробітництва мають сприяти досягненню цих цілей з використанням цілеспрямованої підтримки в пріоритетних сферах, визначених для кожної країни в щорічному програмному документі, та сприяння впровадженню угод з ЄС, які спираються на досвід реалізації програми комплексного інституційного розвитку.

Багатосторонній вимір відносин функціонує на чотирьох рівнях, включаючи саміти за участю глав держав та урядів держав-членів ЄС та країн-партнерів; засідання міністрів закордонних справ країн ЄС і країн-партнерів, присвячені оцінці стану та обговоренню перспектив подальшого розвитку відносин; тематичні платформи «Східного партнерства»; робочі групи для підтримки роботи тематичних платформ у конкретних сферах. Велике значення також має неформальний діалог з питань багатостороннього секторального співробітництва на рівні міністрів закордонних справ і галузевих міністрів країн-партнерів та комісарів ЄС.

Тематичні платформи забезпечують обмін інформацією та досвідом країн-партнерів у контексті здійснення реформ та інституційних перетворень по чотирьох напрямках:

1. Демократія, належне врядування та стабільність (питання демократії та прав людини; юстиції, свободи та безпеки; безпеки та стабільності).

Цей напрям включає дві «флагманські ініціативи»: «Інтегроване управління кордонами» та «Попередження, підготовка та запобігання наслідкам природних та техногенних катастроф».

2. Економічна інтеграція та зближення з політиками ЄС (питання торговельного та регуляторного наближення; соціально-економічного розвитку; довкілля та змін клімату). Реалізується «флагманська ініціатива» «Інструмент сприяння малому та середньому бізнесу».

3. Енергетична безпека (питання зміцнення солідарності; підтримки розвитку інфраструктури, взаємозв'язків та диверсифікації постачань; гармонізації політик у сфері енергетики). Реалізуються дві «флагманські ініціативи»: «Розвиток регіональних ринків електроенергії, підвищення енергоефективності та використання відновлювальних енергоресурсів» та «Управління довкіллям».

4. Міжлюдські контакти (культура; освіта та наука; інформаційне суспільство та медіа) [20].

Третій саміт «Східного партнерства» у Вільнюсі (28–29 листопада 2013 р.) виявився малорезультативним. На саміті мали місце процедура технічного парафування проектів угод про асоціацію ЄС з Грузією та Молдовою та угоди про спрощення візового режиму з Азербайджаном. Українська делегація відмовилася від підписання Угоди про асоціацію, а Європейська Комісія відкинула пропозиції української сторони про тристоронній формат переговорів між ЄС, Україною та Росією щодо економічних положень асоціації України з ЄС. Тодішній президент Єврокомісії Ж.-М. Баррозу в категоричній формі спростував таку можливість, назвавши тристоронній формат переговорів неприйнятним при укладенні двосторонніх договорів. «Коли ЄС підписував договори про торгівлю, наприклад, з Канадою чи Південною Кореєю, додаткових учасників у переговорах ніколи не було» [21]. Утім, деякі європейські оглядачі попереджали про небезпеку загострення протиріч між ЄС та Росією, які загрожувати масштабною кризою. Зокрема, оглядач Т. Зоммер у газеті «Die Zeit» (26.11.2013 р.) застерігав проти можливого провалу всієї концепції «Східного партнерства», яка має велике значення для ЄС. На його думку, йшлося про принципові питання: де має проходити східний кордон ЄС, де буде західний кордон сфери впливу Росії, і як формуватимуться відносини між Росією та ЄС у майбутньому. Тобто «чи ґрунтуватимуться вони на співпраці, або ж на протистоянні» [22].

Подальші події підтвердили серйозність загроз політиці ЄС на Сході Європи. Криза в Україні змусила керівні кола ЄС вдатися до чергового

перегляду змісту та цілей Європейської політики сусідства. Цим питанням було присвячено низку нарад, консультацій та документів, ухвалених Європейською Комісією на початку 2015 р. [23; 24]. У зв'язку із загостренням полеміки з приводу ситуації в Україні та розбіжностями в ставленні до санкцій щодо РФ, 21 квітня 2015 р. було скликано нараду міністрів закордонних справ учасників «Східного партнерства», включаючи 28 країн ЄС і 6 країн-партнерів. На цій нараді розглядалися підготовка до Ризького саміту (21–22 травня 2015 р.) та зміст його підсумкової декларації.

Міністр закордонних справ тоді головуючої в ЄС Латвії Е. Рінкевичс запропонував включити в Ризьку декларацію всі пропозиції країн-учасників проекту, «аби саміт зміг надати чітку картину розвитку політики об'єднання» [25]. Стосовно «східного виміру» політики ЄС учасники наради вказували на очевидні розбіжності між двома групами держав-партнерів, що обумовлює потребу в диференціації підходів. Було висловлено зауваження, що політична артикуляція та зміст програм «Східного партнерства» мають враховувати різні політичні та економічні орієнтири країн-учасниць. Зокрема, Україна, Грузія та Молдова підписали угоди про асоціацію з ЄС та проголосили чіткий проєвропейський курс. Азербайджан дотримується позаблокового статусу й не має наміру переглядати формат партнерства з ЄС. Натомість Білорусь і Вірменія є членами Євразійського економічного союзу та ОДКБ, що передбачає суттєві економічні зобов'язання та специфіку їхнього статусу в міжнародних відносинах.

Посилаючись на заяву Європейської Комісії з приводу перегляду ЄПС, урядовий офіс Кабінету Міністрів України з питань європейської інтеграції сформулював пропозиції щодо корекції змісту ЄПС [26]. Українські експерти пропонують посилення диференціації, дотримання принципів «більше за більше», спільної власності та відповідальності, а також солідарності. Водночас, як вказано в пропозиціях уряду України, ключовим питанням для успішної реалізації ЄПС залишається концептуальне сприйняття та розуміння вказаних принципів. Офіційний Київ хоче посилення ролі країн Вишеградської четвірки (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина) та країн Балтії в подальшому розвитку СхП. Пропонувалося також деталізувати «участь ЄС в оновленій політиці СхП» з розподілом відповідальності «між ширшим колом учасників з європейського боку», що нагадувало підготовчі практики п'ятої хвилі розширення ЄС. Інші пропозиції України стосуються надання учасникам СхП

статусу кандидата або потенційного кандидата на вступ до ЄС (включення до політики розширення), впровадження ЗВТ із забезпеченням виходу українських компаній на ринок з ЄС та одночасним розвитком інвестиційних можливостей на внутрішньому ринку України, розвитку людського потенціалу, включаючи встановлення безвізового режиму для короткострокових поїздок для країн, що виконали вимоги планів візової лібералізації, енергетичної безпеки (подальша інтеграція ринків енергетичних товарів, залучення України, Молдови та Грузії до Енергетичного Союзу ЄС, долучення України до процесу гармонізації угод з третіми країнами щодо енергетичної співпраці тощо), посилення ролі ЄС у політиці безпеки, підвищення ефективності багатостороннього виміру співпраці [26, с. 2–4].

Деякі з перелічених пропозицій були схожими з підходом латвійського головування. Зокрема, Е. Рінкевичс теж назвав диференціацію «ключовим терміном» СхП, оскільки вона продовжує розвиток індивідуальних відносин з усіма країнами-партнерами [25]. Проте, на думку багатьох європейських політиків, на сучасному етапі доцільно зберегти загальний формат СхП, зміцнивши співпрацю з країнами, що не мають угод про асоціацію ЄС. Такі зауваження свідчать про наміри зберегти для країн «другого ешелону», включаючи Азербайджан і Вірменію, перспективу укладання двосторонніх угод про асоціацію з ЄС, що «має стати важливим кроком на шляху їх подальшої інтеграції в європейський соціально-економічний і політичний простір» [25]. Решта пропозицій латвійського головування стосується розвитку відносин ЄС та країн СхП у галузі енергетики, торгівлі, цифрової економіки та охорони середовища, що сприятиме зміцненню «регіонального контексту відносин ЄС з країнами-партнерами» [25].

Через розбіжності в підходах країн ЄС Ризький саміт «Східного партнерства» не запропонував шляхів перетворення «східного виміру» ЄПС на механізм вибіркового поглиблення інтеграції країн-партнерів до європейського політико-правового простору. Важливими стримуючими чинниками залишаються продовження конфлікту в східних районах України та загальний кризовий стан відносин між Україною та РФ. Однак саме питання про поглиблення диференційованого підходу до країн Східної Європи залишається вочевидь корисним, оскільки підштовхує європейські інституції до визначення конкретних результатів інтеграційної політики.

Висновки

Оцінюючи довід становлення східноєвропейського вектора в політиці ЄС, доцільно відзначити низку чинників, які визначали уповільнений та суперечливий характер ухвалення принципових рішень. Серед них провідна роль належала внутрішнім економічним обставинам після завершення п'ятої хвилі розширення ЄС та позиції Росії, уряд якої з кінця 2013 р. розпочав активну протидію розширенню політико-економічного впливу ЄС у східноєвропейському регіоні.

До певного часу європейська політична присутність у формі програм та інструментів ЄПС та СхП надавала країнам Східної Європи певні, хоча й відносні, можливості для політичного лавірування. Активізація євразійського інтеграційного проекту та просування Європейською Комісією угод про асоціацію та зону вільної торгівлі зі східними партнерами призвели до суттєвого скорочення можливостей автономного позиціонування країн СхП, змушуючи політиків та бізнесові кола цих країн до непростого вибору між двома альтернативними моделями. Зрештою це призвело до фактичної диференціації проекту СхП, яка загрожує продовженню цієї ініціативи в початковому вигляді.

Після зміни влади в Україні у лютому 2014 р. та переходу РФ до активного протистояння із Заходом можливість провадити різноспрямовану зовнішньоекономічну політику, що передбачала присутність в економічному просторі ЄС та зоні вільної торгівлі СНД, була втрачена насамперед унаслідок застосування Росією важелів економічного тиску та поступового закриття російського ринку для товарів України та Молдови.

З часу затвердження ініціативи «Східне партнерство» в 2009 р. цей проект не став для країн Східної Європи потужним інтеграційним

стимулом. Як і раніше, найефективнішим засобом внутрішнього реформування та «нормативної конвергенції» залишається пряма перспектива членства в ЄС.

За початковими розрахунками, нормативна адаптація та поширення зони вільної торгівлі з ЄС на країни «Східного партнерства» мали спричинити домінування європейського капіталу та товарної продукції на їхніх внутрішніх ринках. Інтеграція без членства мала в стислі терміни призвести до пристосування господарства цих країн до сировинного обслуговування європейських ринків, однак без надання значних коштів на перебудову галузевої структури, оновлення виробничих потужностей та перепідготовку персоналу, які надавалися країнам-кандидатам під час підготовки до вступу в ЄС. З точки зору керівних інституцій ЄС, підписання та ратифікація угод про асоціацію з Україною, Молдовою та республіками Південного Кавказу мали перетворити присутність і вплив ЄС у цих країнах на домінуючий політичний та економічний фактор. Утім, жорстка протидія політиці ЄС з боку Росії призвела до критичного загострення ситуації в Україні, поставивши під сумнів привабливість європейської перспективи. За таких обставин політичні кола ЄС були змушені запропонувати українській владі пакет фінансово-економічної підтримки з метою запобігти дефолту та загостренню соціально-економічних проблем, проте ці питання визначалися в межах двостороннього діалогу між Україною та ЄС й лише побічно стосувалися механізмів ЄПС та СхП. Перспективи успішного розвитку ініціативи «Східне партнерство» суттєво залежать від можливостей стабілізації відносин між ЄС та Росією, однак за наявних тенденцій така можливість поки що виглядає доволі примарною.

Список літератури

1. Lavenex S. EU rules beyond EU borders: theorizing external governance in European politics / S. Lavenex, F. Schimmelfennig // *Journal of European Public Policy*. – September 2009. – Vol. 16, № 6. – P. 791–812.
2. Gromadzki G. A Challenging Opportunity. The EU plus Six – the Eastern Partnership / G. Gromadzki. – Berlin : Friedrich-Ebert-Stiftung, 2010. – 11 p.
3. Athens Declaration [Electronic resource] // Informal European Council, April 16th, 2003. – Mode of access: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/75509.pdf. – Title from the screen.
4. Milusheva B. Income per capita varies by 1 to 4 across EU countries [Electronic resource] / B. Milusheva, P. Gal // *Eurostat. Statistics in focus*. – Issue No 35/2012. – 17.08.2012. – Mode of access: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-12-035/EN/KS-SF-12-035-EN.PDF. – Title from the screen.
5. Coalitions for the willing: “Multi-speed Europe” is making a comeback, along with the constitution [Electronic resource] // *The Economist*. – 2007. – February 3. – Mode of access: <http://www.economist.com/node/8629365>. – Title from the screen.
6. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours / Commission of the European Communities ; Communication from the Commission to the Council and the European Parliament [COM(2003) 104 final]. – Brussels, 11.03.2003. – 26 p.
7. European Neighbourhood Policy – Strategy Paper / Commission of the European Communities ; Communication from the Commission [COM(2004) 373 final]. – Brussels, 12.05.2004. – 35 p.

8. Patten C. Wider Europe [Electronic resource] / C. Patten, J. Solana ; [Official Documents: Letter by Chris Patten and Javier Solana. 8 August 2002] // Lithuanian Foreign Policy Review. – 2002. – No. 2 (10). – Mode of access: <http://www.lfpr.lt/uploads/File/2002-10/Letter.pdf>. – Title from the screen/
9. Проді Р. Жити по-сусідськи / Р. Проді, К. Паттен // Євробіюлетень. – 2003. – Березень. – С. 8–9.
10. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland. Non-paper with Polish proposals concerning policy towards new Eastern neighbours after EU enlargement. – January 2003 // EU Enlargement and Neighbourhood Policy – Warsaw : Stefan Batory Foundation, 2003. – P. 85–98.
11. Спільна заява Саміту Східного партнерства у Празі (м. Прага, 7 травня 2009 р.). Документ 998_437 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_437. – Назва з екрана.
12. Пресс-конференция по итогам саммита Россия–Евросоюз. 22 мая 2009 года. Хабаровск [Электронный ресурс] // Президент России. Официальный сайт. – Режим доступа: http://archive.kremlin.ru/appears/2009/05/22/0937_type63380_216699.shtml. – Загл. с экрана.
13. Фюле Ш. Новый подход, или Четыре принципа Европейской политики соседства / Ш. Фюле // День. – 2011. – № 97. – 7 июня.
14. A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean / European Commission ; High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy : Joint Communication to the European Council, the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions [COM(2011) 200 final]. – Brussels, 08.03.2011. – 16 p.
15. A new response to a changing Neighbourhood: A review of European Neighbourhood Policy / European Commission ; High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy : Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions [COM(2011) 303]. – Brussels, 25.05.2011. – 21 p.
16. Eastern Partnership: A Roadmap to the autumn 2013 Summit / European Commission ; High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy : Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions [JOIN(2012) 13 final]. – Brussels, 15.05.2012. – 17 p.
17. Delivering on a new European Neighbourhood Policy / European Commission ; High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy. Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions [JOIN(2012) 14 final]. – Brussels, 15.05.2012. – 22 p.
18. Новая масштабная Европейская политика соседства // Евробіюлетень. – 2011. – Июль. – № 5. – С. 8.
19. European Parliament: no EU cash for undemocratic neighbours [Electronic resource] / EU Neighbourhood Info Centre ; An ENPI Project. 25.05.2012. – Mode of access: http://www.enpi-info.eu/maineast.php?id=29065&id_type=1&lang_id=450. – Title from the screen.
20. Східне партнерство [Електронний ресурс] // Урядовий портал. 15.04.2015. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248068721&cat_id=223345569. – Назва з екрана.
21. Переговори ЕС-Україна-Росія неприемлемі [Електронний ресурс] // Kapital.kz. 30.11.2013. – Режим доступу: <http://kapital.kz/world/24052/peregovory-es-ukraina-rossiya-nepriemlemy.html>. – Загл. с екрана.
22. Sommer T. Ein neuer Eiserner Vorhang? [Електронний ресурс] / T. Sommer // Die Zeit. – 2013. – 25 November. – Режим доступу: <http://www.zeit.de/politik/ausland/2013-11/ukraine-russland-eu-eisernervorhang>. – Назва з екрана.
23. Towards a new European Neighbourhood Policy / European Commission ; High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy : Joint consultation paper. [JOIN(2015) 6 final]. – Brussels, 04.03.2015. – 10 p.
24. European Neighbourhood Policy in 2015. Council conclusions on the Review of the European Neighbourhood Policy [Electronic resource] // Foreign affairs & international relations : Press release 188/15. 20.04.2015. – Mode of access: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/04/20-council-conclusions-review-european-neighbourhood-policy>. – Title from the screen.
25. Ризький саміт має дати чітку картину розвитку політики Східного партнерства – глава МЗС Латвії [Електронний ресурс] // Інтерфакс-Україна. 21.04.2015. – Режим доступу: <http://ua.interfax.com.ua/news/political/261628.html>. – Назва з екрана.
26. Оновлення змісту Європейської політики сусідства (політики Східного Партнерства): очікування України [Електронний ресурс] // Урядовий портал. 06.04.2015. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/document/248068823/ENP%20review%2006%2004%202015.pdf>. – Назва з екрана.

S. Tolstov, V. Yakushik

THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE EU EASTERN EUROPEAN POLICY

The purpose of the study is to determine the characteristics of and prospects for the EU Eastern European policy. The main landmarks and stages of the Eastern dimension of the European Neighbourhood Policy, formalized as the Eastern Partnership initiative, have been analyzed, as well as the process of the formation and implementation of the EU policy priorities in the Eastern European region.

Keywords: European Union, European Neighbourhood Policy, the Eastern Partnership, integration, association, differentiation.

Матеріал надійшов 02.09.2015